

РОЗДІЛ IV

Професійна освіта

УДК 17:378.126:378.22

Ніна Батечко

Сучасні підходи до моделювання підготовки викладачів вищої школи в умовах магістратури

У статті на основі акмеологічного та синергетичного підходів здійснено моделювання процесу підготовки викладачів вищої школи в умовах магістратури. У результаті аналізу самопізнання, самовиховання, саморозвитку та самовдосконалення майбутнього викладача вищого навчального закладу простежено етапи становлення його як професіонала та особистості. Доведено органічну єдність рівня самоорганізації майбутнього педагога й процесу формування його професіоналізму.

Ключові слова: акмеологія, синергетика, акмесинергетичний підхід, модель, моделювання, магістр, магістратура, викладач вищої школи.

Постановка наукової проблеми та її значення. Звертаючись до моделювання об'єктів різної природи, дослідники все частіше застосовують міждисциплінарний науковий підхід – акмесинергетику. Оскільки педагогічна наука на сучасному етапі розвитку характеризується поглибленим самопізнанням, рефлексією свого культурного коріння, соціальних детермінант, внутрішніх механізмів цілепокладання й саморозвитку, науковий інтерес представляють акмесинергетичні моделі педагогічних систем.

Застосування принципів акмеології та синергетики дає змогу виявити в педагогічних системах нові факти і зв'язки, які сприяють оптимізації процесу моделювання. Адже, на відміну від традиційних галузей науки, синергетику цікавлять загальні закономірності еволюції систем будь-якої природи. Вона знаходить здатність описувати розвиток процесів у системах, що вивчаються «інтернаціональною мовою, установлюючи свого роду ізоморфізм двох явищ, які мають загальну модель, або точніше зводяться до загальної моделі. Виявлення єдності моделі дозволяє синергетиці робити надбання однієї галузі науки доступним розумінню представників зовсім іншої, іноді вельми далекої від неї галузі науки» [2, 34]. Згідно з акмеологічними принципами метою вищої професійної освіти є безперервний цілісний розвиток майбутнього фахівця, що сприяє формуванню його професійної зрілості.

Введення ступеневої освіти в Україні та інституту магістратури загострило проблему підготовки викладачів вищих навчальних закладів. Безсистемність, висвітлення окремих аспектів, відсутність цілісного розвитку зазначеної проблеми породжує ситуацію неоднозначності, різноспрямованості підходів до з'ясування принципів засад теорії і методики магістерської підготовки [3, 93]. Розуміння того, що нинішні магістранти – майбутні викладачі вищих навчальних закладів, спонукає до пошуків найбільш ефективних і адекватних сучасним вимогам концепцій та моделей їх підготовки.

Мета статті – побудувати акмесинергетичну модель підготовки викладачів вищої школи в умовах магістратури.

Аналіз останніх досліджень цієї проблеми. Зазначимо: питання професіоналізації в сучасній вищій школі в контексті підготовки її випускників частково досліджували І. А. Зязюн, В. І. Луговий, С. В. Капітанець, О. І. Гура та ін. На потребу внесення змін у професійній підготовці педагогічних кадрів вищих навчальних закладів освіти наголошували С. У. Гончаренко, О. В. Глузман, В. Г. Кремень, О. М. Пехота, С. О. Сисоєва, В. А. Семиченко та ін. Питання організації навчально-виховного

процесу на магістерському рівні досліджували О. І. Безлюдний, С. В. Єлманов, В. Н. Жуков, С. Л. Одерій, В. С. Сенашенко, С. С. Вітвицька, Г. М. Падалка та ін. Проблеми моделювання освітніх систем підготовки магістрів майбутніх викладачів вищої школи висвітлювали О. І. Гура, І. Р. Михайлюк, М. О. Федорова та ін.

Однак проблема підготовки викладача вищої школи як особистості, здатної до безперервного розвитку та самовдосконалення, виявлення педагогічних умов, які забезпечують означені процеси, на сьогодні недостатньо дослідженими. Наведені аргументи стали основоположними при формуванні моделі процесу підготовки викладача вищої школи в умовах магістратури.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Вибір акмесинергетичного підходу в моделюванні процесу підготовки викладача вищої школи в умовах магістратури зумовлений тим, що наукові дослідження при цьому звільняються від однолінійності та штампів, відкривають поліфункціональність та багатовимірність гіпотез і теорій, а також дають змогу по-новому осмислити особливості самого процесу формування компетенцій майбутнього фахівця. Проаналізуємо навчально-виховний процес підготовки викладача вищої школи в умовах магістратури як відкриту нелінійну систему, здатну до самоорганізації. Трактуючи самоорганізацію як важливий елемент синергетики, ми вважаємо, що це процес, під час якого створюється чи вдосконалюється організація складної динамічної природи. Самоорганізація є лише в таких системах, що мають високий рівень складності, достатню кількість елементів, зв'язок між якими має не жорсткий, а, скоріше, ймовірнісний характер. Так, зокрема, Г. І. Рузавін виділив такі передумови виникнення феномену самоорганізації: по-перше, відкритість системи, тобто її здатність обмінюватися енергією та інформацією з навколишнім середовищем; по-друге, достатня віддаленість системи від точки рівноваги; по-третє, неврівноваженість системи [6, 54]. Зазначимо: саме такі властивості мають педагогічні системи підготовки фахівців за магістерськими програмами, зокрема викладачів вищих навчальних закладів. Досліджувана система є відкритою, оскільки в ній постійно відбувається процес обміну інформацією між викладачем і магістрантами (зворотний зв'язок), з'являються нові ідеї, методи та засоби навчання. Під час навчально-виховного процесу змінюється і зміст навчання, оскільки на цей момент він не влаштовує магістрантів. Наголосимо на тому, що означений факт притаманний саме магістратурі, так як, на відміну від бакалаврату, магістрант більш націлений на кінцевий результат та якість навчання. Отож виникає нелінійність і процесу, і результату. Під час навчання за магістерськими програмами постійно збільшується інформаційний простір, який виводить систему зі стійкої рівноваги та спонукає до проходження через особливі стани нестійкості (біфуркаційні стани).

Як відомо, процес самоорганізації являє собою самовільне виникнення та відносно стійкий стан існування у відкритих неврівноважених системах нових структур та рівнів організації, які будуть впливати на вже сформовані рівні й трансформувати їх [7, 68]. Найчастіше це відбувається в стані біфуркації системи. У більшості вищих навчальних закладів під час навчання за магістерськими програмами збереглася традиційна лекційна система організації навчально-виховного процесу замість нових прогресивних форм, які насправді відповідали б якісно новому рівню підготовки магістрів. Уникаючи нових форм організації навчального процесу, викладач часто побоюється втратити контроль, сприяти ситуаціям вільного мислення студентів. Зазвичай, процеси самоорганізації педагогічних систем сучасна аудиторія сприймає як малокеровані ззовні й такі, що руйнують усталену організаційну схему навчання. Що ж виникає під час упровадження нових форм навчання і як ці процеси пояснює синергетика? Перехід до нових форм організації навчального процесу справді провокує невизначений, хаотичний початок. Проте згодом на мікрорівні виникають центри нової організації, навколо яких формуються нові макроструктури, які вже потребують певного керування ними. Подібні явища можна спостерігати під час проведення ділових ігор, ігрового проектування, виконання імітаційних вправ тощо. Відкриті педагогічні системи на основі синергетичних принципів мають властивість «вирощувати» в собі нові якості, у нашому випадку це нова якість взаємодії між магістрантом та викладачем. Із позиції синергетики контроль за суб'єктом, що саморозвивається, не може здійснюватися через силовий вплив на нього.

Отже, ми простежили, як за принципами синергетики відбувається «спільний ефект взаємодії великої кількості підсистем, який спричиняє утворення стійких структур і самоорганізації в складних системах» [4, 130].

І. М. Предборська у своїх роботах зробила висновок, що саме «синергетика, по-перше, пропонує модель саморозвитку людини у світі, що швидко змінюється і саморозвивається; по-друге, виходить на найважливішу світоглядну проблему пошуку людиною свого місця в ньому» [5, 23].

Парадигма цих проблем створює предмет акмеології, що вивчає професійне становлення фахівця, досягнення ним вершин у професійній діяльності, шляхи та способи його вдосконалення як професіонала. У контексті цієї концепції підготовку викладача вищої школи розглядатимемо як динамічну систему, що постійно розвивається, змінюється, отримує нові особистісні й індивідуально-психологічні якості, котрі забезпечують широкі можливості соціальної та професійної адаптації. Системоутворюючим фактором у комплексному дослідженні майбутнього викладача вищої школи як суб'єкта праці, спілкування та пізнання в генезисі та розвитку є вихід на індивідуальність, котру визначають як «синтез властивостей замкненої системи, що саморегулюється» (Б. Г. Ананьєв), як унікальне явище, що має власний світ, самосвідомість і саморегуляцію поведінки.

Доведемо взаємозв'язок між досягненням майбутнім педагогом вершин професіоналізму («акме») та процесом самоорганізації фахівця. На нашу думку, існує взаємозалежність та взаємозумовленість рівня професіоналізму педагога та рівня його самоорганізації.

Під час дослідження було виявлено, що характерною рисою педагогів із найвищим рівнем професіоналізму є гостра, глибоко усвідомлювана ними потреба в самовдосконаленні. Простежимо еволюцію цього процесу, змодельовавши процес підготовки майбутнього викладача в умовах магістратури (рис. 1) у вигляді деякої функціональної залежності $\eta = \varphi(\xi)$, де змінна ξ – зміна рівня професіоналізму фахівця; змінна η – змінна рівня його самоорганізації. Під час навчання в магістратурі, розвитку та виховання відбувається перехід майбутнього педагога від одного етапу до іншого, який можна зобразити у вигляді такого логічного ланцюжка: професійне самопізнання → професійне самовиховання → професійний саморозвиток → професійне самовдосконалення. Останнє супроводжується переживанням магістрантом нових відчуттів, нових ситуацій і свого місця в них, унаслідок чого реалізуються мотивація до майбутньої педагогічної діяльності, критичне ставлення до власної особистості, рефлексивність та інші особистісні структури.

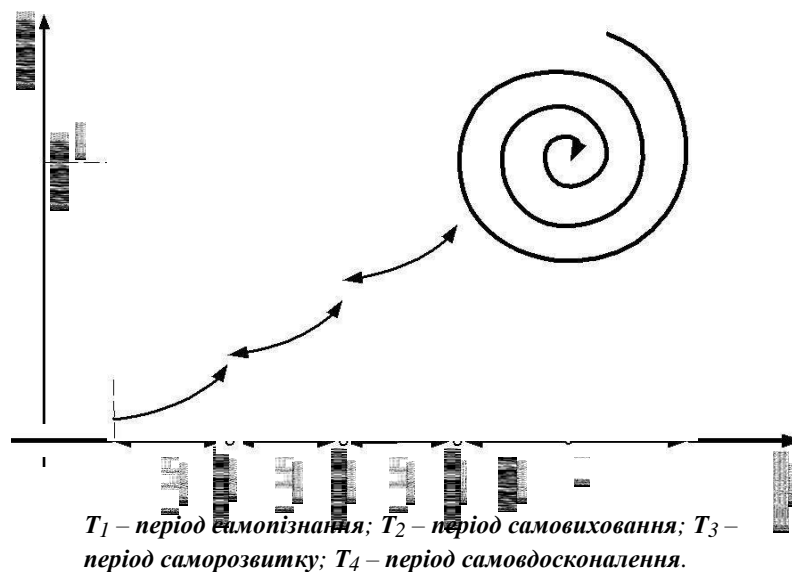

Рис. 1. Акмесинергетична модель процесу підготовки викладача вищої школи в умовах магістратури

Так, процес професійного самопізнання виступає умовою становлення, розвитку та вибору життєвого шляху особистості магістранта. Цей етап (на рис. 1: період – T_1) характеризується станом неврівноваженості, накопичення різноманіття стосунків, зростанням хаосу. Як показує досвід, для майбутнього педагога стан неврівноваженості виникає внаслідок суперечності між усталеними формами навчально-виховного процесу та інноваційними, прогресивними, які справді відповідають характеру навчання в магістратурі.

У найвищій точці цього етапу (т. ξ_1) – точці вибору – система досягає біфуркаційного стану, у якому вона не може довго перебувати і вимушена перейти в інший стан (період T_2). Для магістранта

цей вибір відбувається через вибір запропонованих спеціалізацій магістерських програм та створення індивідуальної освітньої програми.

Отже, період T_1 є передумовою наступного періоду еволюції особистості майбутнього викладача вищої школи – періоду самовиховання. Зазначимо, що в період біфуркації відбувається добір ма-гістрантом важливої для нього інформації, на основі якої здійснюватиметься його подальший само-розвиток. Саме для цього, щоб відбувся цей феномен, стратегічно потрібною є зовнішня дія на педагогічну систему.

Зауважимо: на рис. 1 ми показали точку біфуркації (точку ξ_1) як точку розриву досліджуваної функціональної залежності, вказуючи тим самим, що на цьому етапі вибір подальшої педагогічної професії може відбуватися, а може й не відбуватися.

Наголошуючи на значущості точок біфуркації, В. Г. Буданов зазначає, «що лише в них можна несиловим, інформаційним способом, тобто як завгодно малою дією, вплинути на вибір поведінки системи, на її долю» [1, 297], тобто вибір магістрантом педагогічної траєкторії стає потрібною перспективою його саморозвитку, що, у свою чергу, сприяє погодженню цілей навчально-виховного процесу та освітніх потреб студента. Зауважимо: свобода вибору є необхідним підґрунтям створення сприятливого середовища, у якому взагалі можлива самореалізація.

У цьому розумінні синергетичний підхід не виключає можливості самопізнання особистості у сфері ціннісних орієнтацій, аналогічно як ціннісний підхід трактує самопізнання, саморозвиток, самоорганізацію особистості як цінність.

Зазначимо: під час періодів T_1 та T_2 , на нашу думку, відбувається незначне зростання рівня самоорганізації особистості. Об'єктивна ідентифікація магістрантом себе з майбутньою педагогічною професією буде продуктивною в разі глибокого знання специфіки викладацької діяльності. Так, із самого зародження в студента потреба у виборі професійної діяльності починається процесом професійного самовизначення, який завершується тоді, коли магістр починає вважати себе професіоналом, усвідомлює рівень розвитку професійних здібностей, розуміє відповідність професійних мотивів, знань, навичок до тих вимог, які висуває педагогічна діяльність до нього. Ступінь відповідності магістранта і педагогічної професії є основною, на нашу думку, суперечністю, під час розв'язання якої відбувається професійний саморозвиток (період T_3).

На цьому етапі в точці ξ_2 педагогічна система набуває нового біфуркаційного стану. Подолавши невпевненість та сумніви щодо відповідності обраній професії, магістрант переходить до наступної стадії – професійного саморозвитку.

У період професійного саморозвитку (T_3) відбувається структурування, зростає упорядкованість, мінімізується кількість варіантів подальшої професійної діяльності магістранта. Педагогічна система підготовки майбутнього викладача вищої школи набуває властивостей стійкості. Магістрант на цьому етапі вже ставить конкретні цілі власної освіти, для реалізації яких формує впорядковані сто-сунки з іншими учасниками навчально-виховного процесу, структурує етапи здійснення магістерської програми у співпраці з викладачем. Зазначимо: саме на цьому етапі важлива психолого-педагогічна підтримка майбутнього викладача та стимулювання його професійної діяльності.

Цінним, на нашу думку, у цьому контексті є тлумачення професійного розвитку Е. Гінцберга як послідовності якісно специфічних фаз, які розділяються критеріями змісту і форми переводу індивідуальних імпульсів у професійні бажання. Стадіальна модель Е. Гінцберга стала підґрунтям теорії Д. Сьюпера [8]. Дослідник розглядає вибір професії як подію, але сам процес побудови кар'єри висвітлює як низку виборів. Цінним аспектом цієї теорії є розуміння професійного розвитку як тривалого, цілісного процесу розвитку особистості. Актуальною для нашого дослідження є категорія професійної зрілості, яку автор застосовує до різних стадій професійного розвитку і тлумачить як рівень (ступінь) самостійності, котрий відповідає завданням професійного саморозвитку і змінюється при переході на інші рівні. На нашу думку, на етапі професійного саморозвитку майбутнього педагога зароджується професійна зрілість, яка є потрібним атрибутом педагогічної кар'єри магістра, усвідомлення ним потреби власного руху до вершин професіоналізму. Потреба усвідомлення самовдосконалення приводить педагогічну систему до нового біфуркаційного стану (точка ξ_3).

Зауважимо: точки біфуркації ξ_2 та ξ_3 теж є точками розриву досліджуваної функціональної залежності, вказуючи при цьому, що подальша професійна траєкторія здійснює «стрибок» та набуває якості нового рівня.

Саме на цьому етапі, на нашу думку, зароджується в майбутнього викладача вищої школи бажання руху до вершин «акме», а також нового рівня набуває професійна самоорганізація. Так, на проміжну T_4 знайдеться така точка ξ^* , у якій є можливим досягнення фахівцем стану «акме».

Рівень самоорганізації, відштовхуючися від точки η^* , яка відповідає ξ^* , рухаючись по спіралі, прямує в нескінченність. Педагогічна система на цьому етапі переходить у новий нестабільний стан. Магістрант уже чітко знає направленість та структуру власної освітньої програми, але в той же час усвідомлює потребу самовдосконалення власних знань, умінь та навичок і підвищення рівня самоорганізації в подальшій професійній діяльності. З'являється потреба в нових освітніх програмах, змінюється ставлення магістранта до освітнього середовища. Накопичення власного досвіду й усвідомлення самовдосконалення, а звідси підвищення рівня самоорганізації, стимулює ріст потреби у змінах та оновленні освітньої траєкторії, змушує магістранта повторювати весь попередній цикл професійного ставлення, але вже за інших обставин – фактично здійснюється «рух по спіралі», яку ми назвали акмесинергетичною спіраллю підготовки викладача вищої школи в умовах магістратури.

Отже, на етапі самовдосконалення в магістранта з'являється нагальна потреба в підвищенні рівня самоорганізації. Це – безперервний процес розроблення і реалізації педагогом власних дій із досягнення індивідуально-усвідомлених, професійних та особистісних позицій, появи таких інтегративних особистісних новоутворень, які відбивають його професійне самовдосконалення. Зазначимо: цей процес триватиме і після закінчення студентом магістратури впродовж усього життя, адже викладач, який навчатиме інших, має вчитися все своє життя.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Підсумовуючи, варто зазначити: удосконалення підготовки майбутніх викладачів вищої школи в умовах магістратури буде значно ефективнішим на основі використання моделювання. Сформована модель надає можливість простежити безпосередній зв'язок між етапами зростання професіоналізму майбутнього педагога з потребою його самопізнання, самовиховання, саморозвитку та самовдосконалення. Ми прийшли до висновку, що феномен досягнення майбутнім викладачем вищої школи вершин професіоналізму є підґрунтям неперервного процесу його самоорганізації.

Проблема підготовки викладачів вищої школи в умовах магістратури досить складна. Подальшого наукового дослідження потребує розроблення з акмесинергетичних позицій критеріїв ефективності підготовки викладачів вищих навчальних закладів.

Джерела та література

1. Буданов В. Г. Трансдисциплінарне образование, технологии и принципы синергетики / В. Г. Буданов // Синергетическая парадигма: Многообразие поисков и подходов : сб. ст. / отв. ред. В. И. Аршинов и др. – М. : Прогресс – Традиция, 2000. – С. 285–304.
2. Євтушенко Ю. О. Синергетична концепція сучасної освіти / Ю. О. Євтушенко // Вісн. ЛНУ ім. Т. Шевченка. – 2011. – № 8 (219). – Ч. 1. – С. 33–40.
3. Єременко О. Р. Проблеми і перспективи магістерської підготовки / О. Р. Єременко // Соціалізація особистості : зб. наук. пр. – Т. XXI : Педагогічні науки. – К. : Логос, 2003. – С. 92–114.
4. Неперервна професійна освіта: проблеми, пошуки, перспективи : кол. моногр. / за ред. І. А. Зязюна. – К. : Віпол, 2000. – 636 с.
5. Філософські обриси сучасної освіти : монографія / І. Предборська [та ін.]. – Суми : ВТД «Університетська книга», 2006. – 226 с.
6. Рузавин Г. И. Парадигма самоорганизации как основа нового мировоззрения / Г. И. Рузавин // Свободная мысль. – 1993. – № 17–18. – С. 51–62.
7. Черленяк І. Функціональність, синергізм та синергетичність організаційних систем / І. Черленяк // Вісн. НАДУ, 2005. – № 3. – С. 64–73.
8. Super D. E. Vocation development / D. E. Super. – N. Y., 1957. – 391 p.

Батечко Ніна. Современные подходы к моделированию подготовки преподавателей высшей школы в условиях магистратуры. В статье на основании акмеологического и синергетического подходов осуществлено моделирование процесса подготовки преподавателей высшей школы в условиях магистратуры. В результате анализа самопознания, самовоспитания, саморазвития и самосовершенствования будущего преподавателя высшего учебного заведения прослежены этапы становления его как профессионала и личности. Доказано органическое единство самоорганизации будущего педагога с процессом формирования его профессионализма.

Ключевые слова: акмеология, синергетика, акмесинергетический подход, модель, моделирование, магистр, магистратура, преподаватель высшей школы.

Batechko Nina. Modern Approaches to the Modeling Process of the High School Teachers in the Studies for the Master Degree. In the article in virtue of acmeologic and synergetic approaches are realized the modelling process of the high school teachers preparation in master degree condition. In consequence of analysis the processes of self-cognition, self-education, self-development and self-culture of the future high school teachers are followed the main stages their becoming as proficient as personality. It was proved the organic unity of self-organization the future teachers with the process of forming their professionalism.

Key words: acmeologic, synergetic, acmesynergetic, approach, model, modelling, master degree student, master studying, high school teacher.

Стаття надійшла до
редколегії
11.02.2013 р.